

ВЕЉКО МИБОВИЋ

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ВАЉАНОСТИ ТЕРМИНА „ПРИМИЈЕ-
ЊЕНА ЛИНГВИСТИКА“ И О ФЕНОМЕНУ ЗВАНОМ
— СТРАНА РИЈЕЧ

SOME OBSERVATIONS OF APPLIED LINGUISTICS AND OF THE USE
OF FOREIGN WORDS

The author speaks first about the meaning of the notion »applied linguistics« (stresing »applied«), then about the problems of the use of foreign words supporting the reasonableness in their practical application.

Почињем без неког патетичног увода, али с напоменом да сам долазећи на овај разговор стварно очекивао да ћу чути доста корисних и паметних ствари, и у томе се нијесам преварио. Ријечи другова, домаћих и гостију, подстакле су разум и мисли, при чему посебно имам у виду излагање потпредсједника Академије Чеда Вуковића, који је фино, у једној емотивно-литеративној форми, указао на неке видове проблема због којег смо овдје. Но, кад кажем „проблем због којег смо овдје“, ја сам мислио и на теоријске аспекте тзв. примијењене лингвистике о којој, бар из тог угла, овдје до сада није било ријечи. Па ако је сада о томе нешто кажем, не као најпозванији, немојте замјерити.

Потрошено је доста ријечи око статуса и верификације „примијењене лингвистике“, у покушају да се она дефинише и нађе своје релације међу научним дисциплинама. И духовита и тачна је опаска да је проблем примијењене лингвистике „придјевског карактера“, да је њена тешкоћа *in adjectivo*.

Размишљајући о томе учинило ми се у први мах да је умјеност стављања атрибута „примијењена“ уз неку науку у обрнутој сразмјери са степеном њене егзактности. Уколико је једна наука агзактнија, утолико оставља мањи простор за квалификацију „примијењена“. Како се степен те егзактности сма-

њује (идући од математике, хемије, физике према психологији, етици, лингвистици итд.), тај простор за етикету „примијењена“ као да је све већи. Психологија би, на примјер, имала више толеранције за атрибут „примијењена“ него, рецимо, геометрија. А умјетност, која већ и није наука, била би сасвим „примјенљива“. Уосталом, имамо и факултет, или бар неки одсјек, примјењене умјетности, за разлику од наука „првог реда“ (математика, хемија, физика) гдје се са том синтагмом не сретамо. Кад је ријеч о психологији, етици, лингвистици, наукама са мањим ступњем егзактности, тај синтагматски афинитет атрибута, односно придјева „примијењена“, нити је необичан нити риједак. Овим се не би хтјело рећи да науке „првог реда“ немају компоненту примјенљивости. Напротив, она је у самом називу толико *имплиците* присутна да овдје ту примјенљивост није потребно „прозивати“, док у другим наукама које су мање науке (од хемије, рецимо) то се баш не подразумијева толико, па је потребно и адјективски интервенисати, синтагматски појачати. Стога није необично да се у номенклатури научних дисциплина нађу „примијењена психологија“, „примијењена етика“, поготову „примијењена лингвистика“, да и не говоримо о „примијењеној умјетности“ која је и институционализована.

Извјесних празнина у овом концепту за дефинисање примјењене лингвистике и сам сам свјестан, али има ту једна заводљива мисао на којој би требало инсистирати. Вјешт дијалектичар могао би у њој наћи доста ослоња и те шупљине затворити. Наравно, на томе би требало више и другачије радити — ово би био само синопсис.

Остајући у оквиру овога разговора, у току којег се досад понајвише говорило о претјераној употреби страних ријечи, осјећам потребу да (мада нијесам имао намјеру) и о томе нешто кажем, јер је то, заиста, велика бољка нашег израза и језика у цјелини.

Сваки народ (рече ли то Бахтин?) имао је своју библију, у почетку на неком страном, њему мање-више неразумљивом језику. Зато се јавила потреба за свештеницима као тумачима јеванђеља. Стога су свештеници, могло би се рећи, први лингвисти, а, по свој прилици, и први манипулатори страном ријечју.

При разматрању страних ријечи уопште, и с тим у вези, у нашем језику, треба раздвојити праве проблеме од вјештачких.

У разговору о овом предмету могли би да се укључе такође представници науке о језику из других земаља, јер ту се срећемо са доста сличних или готово истовјетних проблема. Француски језик (који је — како је напоменуо професор Симић — од енглеског био направио своју колонију) толико је у посљедње вријеме сам пао под утицај енглеског да Французи у шали сада, умјесто *français*, кажу *franglais*.

Не одолијевају више ни многи други језици. Стране ријечи које су својевремено тамо истјериване на врата из неког јези-

чког патриотизма, сада им се враћају кроз прозор. Модерна музика, електроника и компјутеризација запљускују их новим терминима (*hit-parada, escalation, week-end, happy cirkus, jazz, quiz, komputor*) и читавом бујицом сличних ријечи, пред којима сада отварају и прозор и врата.

Стране ријечи само су неке од нити у вјечном ткању међутицаја различитих култура па и језика као њихове окоснице. Из тог угла треба посматрати страну ријеч.

И сам појам „стран“ у овом случају веома је слојевит. Неке су се туђице сасвим одомаћиле па им само историја језика зна одакле су родом. Друге су се такође толико припитомиле да им потпуно праштамо њихово поријекло. Трећи би слој сачињавале ријечи које, очигледно, нијесу наше, али се према тим позајмицама односимо неразумно и без потребне одговорности. Посљедњи слој представљале би оне најсвјежије туђице као примјерци јединог још импорта који не подлијеже царини, и на које наше увођење треба тек да се привикне.

Уосталом, страна ријеч није само појава нашег времена, На њен рачун, односно на рачун својих савременика лијепо су се умјели нашалити наш Змај („Билдунг“) и Молијер („Смијешне прециозе“). Многа су пера налазила надахнуће у овој појави. То је, значи, опште и стално језичко питање, а не само наше и не само данашње.

Ни један „културни“ језик није без страних ријечи, у латинском има доста грчких, па ни грчки није без позајмица. Стране ријечи не треба (да употријебим Вуковићев израз) „прсмице“ протјеривати нити против њих водити крсташки, истребљивачки рат. Треба, међутим, развијати личну језичку културу и укусу, осјећај за мјеру. У језичко образовање ваљало би укључити не само познавање властитога језика и других (класичних и живих) него, у извјесном степену, и братских језика југословенске заједнице. Сваки вид зависности, односно равноправности прелама се и преко језика. Но страна је ријеч мач са двије оштрице. Чистка у језику такође може да има негативне посљедице. Често су томе прибијегавали тоталитарни режими услед националистичке надмености, искључивости или нетрпељивости.

Стручно-терминолошки рјечник нашег језика задаје нам, због својих празнина и неједначености, посебне бриге. Техника и њен буран развитак стално нас засипају својим новинама у којима не стижемо да се снађемо. Под тим притиском не остаје нам друго него да са техничким инвентаром примамо и језички. Али докле?

Поменуо сам Змаја и Молијера и при том сам мислио на једну посебну врсту снобизма, која је веома јако жариште застрањивања и потхрањивања болесних навика и опачина у говору.

Разни арго, шатровачки и групни говори такође кумују стању у језику које је овом приликом и данас предмет наше пажње. Кажем „данас и овом приликом“ јер је ово — а волио бих

да се преварим — кампањски и једнократни захват, па, као такв, не би обећавао много. Као и у сваком другом послу, и овдје су потребни систематичност, редовност, ступљење, дуг и стручан рад.

Методолошки у том послу требало би радити у два правца: на научном елаборирању и теоријском разматрању случаја званог „страна ријеч“ и на „примијењеној лингвистици“ уопште (на начинима примјене извјесних знања, која као да тешко излазе из кабинета и често остају међу корицама иначе употребљивих студија. Наглашавајући овај други правац ваљало би, можда, кроз садашњу реформу образовања програмски дорадити и мијењати све што не би погодновало и овој замисли. Људе чије је основно средство изражавања језик (наставнике — без обзира којима се предметом бавили — затим новинаре, спикере, глумце, друштвенополитичке раднике, или бар неке њихове категорије ваљало би учинити обавезним да школовањем (редовним, ванредним, допунским) постигну професионални стандард у погледу језичких и других интердисциплинарних знања (социологија, психологија, естетика, реторика, информатика) како би могли да се понесу са неизбјежним задацима лингвистике и њене примјене у нашем друштву и времену.

Није никаква тајна да нам је подоста наставника, дио новинара, друштвенополитичких и других јавних радника у том погледу заиста проблематичан. Изузеци неће обеснажити ову опаску, али се зато тим изузецима треба окренути и проширити им могућност дјеловања и компетенције.

Није стога чудо што нам се многе стране ријечи у устима чак и школованих људи осјећају сасвим као домаће, док им домаће звуче као стране (ближе им је „фалити“ и „мањкати“ него „недостајати“, ближе „енергично“ него „одлучно“, ближе „волан“ него „управљач“).

Свакако, у читавом овом клупку треба раздвојити шта је еволуција, а шта патологија, шта је зрно будућега, а шта ткиво на умору. То је простор за теоретичаре, а на практичарима је да њиховом слову дају живот.

Кроз оклоп разних -изама и -ација, често срачунатих на то да оставе утисак неког вишег стила, тешко је пробити се до мисли. Умјесто да се нека порука или обавијест приближе онима којима су намијењене, оне се од њих управо отуђују. Ако у кругу посвећених стручно називље и мора бити саставни дио и предуслов кретања у извјесној научној области, онда се, исто тако, нека обавијест, неки садржај, када се преносе из те области, морају подврћи извјесној преради, морају се прилагодити ширем кругу прималаца. У популаризацији науке потребна је њена педагошка прерада — нешто слично треба да се дешава и у средствима информисања и свакој врсти општења са јавношћу. Нећемо претјерати стога ако кажемо да

су нека наша гласила на путу да се нађу у улози која би, имајући у виду њихову основну функцију, значила *contradictio in adjecto*.

Ствар није једноставна. Препустити тај посао полутанима био би промашај са још тежим посљедицама. То није само посао, то би био велики подухват, прекретнички, међугенерациски задатак, дугорочан, али управо зато што је дугорочан — неодложен.

Случај стране ријечи чини још сложенијим околност што се око ње и њеног домаћег синонима развијају два значења прилично различита (може се, нпр., рећи „средоземна клима“, али се за темперамент не каже „средоземни“ већ „медитерански“). Услед непознавања изворних језика и семантичког потенцијала неке вокабуле, услед неукости, дакле, „потрошача“ одређених лексема — стране ријечи добијају недозвољиво широко поље примјене („Баш ми га је евентуално“ — није уопште претјеран примјер).

На подручју српскохрватског језика однос се према страним ријечима у појединим културним центрима (првенствено мислим на Загреб и Београд и подручја која су њима окренута) доста разликује. На једној страни веома ревносно су протјериване туђе ријечи (што — с обзиром на историјске увјете и друштвенополитичке прилике у којима се налазило западно подручје наше земље — треба схватити као вид борбе против својевременог и дугог однарођавања, против систематског поњемчивања и мађаризације). При томе се пак понекад, у настојању да се у језик уноси што више разликовних одлика, претјеривало. Највећи дио стручних добронамјерних настојања у том смислу дао је прихватљиве резултате, од којих се, међутим, прилично зазире на другој страни. Тако се многе ријечи проглашавају, са забрињавајућим призвуком, хрватизмима. Појаву прати, свакако, и обратна искључивост, с друге стране.

Занимљиво је, а и разумљиво, да је, кад год се радило о чишћењу нашег језика од туђих ријечи, став према ријечима оријенталног поријекла (да не кажем турсизмима) био умјеренији него према осталим туђицама из несловенских језика.

Телевизија, радио, публицистичка и уопште културна међуразмјена (колико и када су постојале) започели су у том погледу један позитиван процес слободнијег кретања тих ријечи и синонимског уходавања, ријечи које су понекад живјеле малтене у завади и криминалној конфронтацији, не баш због њихове језичке логике, већ због, мање-више познате, политичке оркестрације.

Но вратимо се и задржимо на ужем предмету наше пажње, на оној, рецимо, амебичној неухватљивости значења страних ријечи у нашој пракси. Вратимо се оној њиховој уопштености и неутаначености, што затамњује читаву скалу значењских помака, чак и сасвим различитих значења.

Неодговорност и лакоћа са којом се потеже страна ријеч у нашој свакидашњини добија заиста размјере друштвене болести. „Адаптирати“ неку зграду значи за многе: и „окречити“, је, и „доградити“, и „уредити“, и „прекрити“, и „обновити“ и што-шта још, а најмање, или уопште не: „прилагодити“, што је основно значење те ријечи. О дежурним ријечима као што су „проблем“, „организовати“, „реализовати“ и њима сличним, којима су густо засијани наши текстови, излагања и разматрања — да и не говоримо.

Чак ни чињеница што стране ријечи прелазећи из неког језика у други, па и из области у област истог језика, помјерају донекле своје значење, не може оправдати застрањивања која нас овдје заокупљају.

Не могу да не поменем још једну занимљиву појаву, појаву познату али све агресивнију. Ријеч је о својеврсном спајању значењски скоро истих ријечи, од којих је, међутим, једна страна а друга домаћа, о смијешним спреговима као што су: „индикативни показатељ“, „импресивни утисак“, „топовска канонада“, „прослава јубилеја“, „монументални споменик“, „услужни сервис“, да не кажем и „колор телевизор у боји“. Преносиоци ове заразе нијесу само неучи људи.

Нећемо ли ускоро бити (нијесмо ли већ) у положају да опет тражимо посреднике и тумаче порука и текстова који се увијају у све мање производну завијесу једног, можда, новог посвећеног, недодирљивог табу-језика?*

* Уза све што је овдје речено, треба бити обазрив да се тежња за сузбијањем страних ријечи не претвори ни у демагошко удварање необразованим или полуобразованим слојевима друштва, да не кажем радничкој класи. У овом настојању да се успостави што цјелисходнија комуникација потребан је сусретни напор и с једне и с друге стране. Мора и радник да учи и проширује своју културу. Култура се не може само трошити, у њој се мора и учествовати.